

ЭРТЕМ-БИЛИГНИН ӨРГЭЭЗИ

Танды кожунун Межегей ордумк школынын директору Тыва Республиканын школдарынын алды...

Мөрөй киржикчиинин бодалы ЫЙТТАВАЙН ЭРТТИРИПТЕР АРГАМ ЧОК БОЛДУ

Бо чылды март 14-19 хуннернде болуп эртен, бистин республиканын анык башкыларынын мөрөйне киршик чогадкчы, солун ажылдыг эш-өрүм башкаларга...

«Дуган дугайында» солун ужуражылганы, Чыраа-Бажи ордумк школада Чечек Октамайовна бойду ту камга...

БЕРЛИН. Россия Федерациянын Чазак Даргазынын оралакчы Шохин Президент Борис Ельцинин даалгазын азураа...

АЧЫ-ДУЗАНЫН ЧАА ХЕВИРИ

Чөөн-Хемчик кожунда ара-тараачын ажыл-агыйларга дуза чедирер тускай организация тургустунган...

А МЕРИКА Д У Г А Й Ы Н Д А С О С

июль 15-ТИН ХУНУ
Америкаке Россиянын парламент төлөөлери чооруу дугайында чугаа депутаттар аразына каш хонук бурдунга тарай берген...

Депутаттын орук демделдеринден

Альберт Дугайында сөс
«Дуган дугайында» солун ужуражылганы, Чыраа-Бажи ордумк школада Чечек Октамайовна бойду ту камга...

БОЙДУСМАА

Тоожудан эгелер

Тыванын хоочун журналистеринин бирээни Охемчик Ондар — элээн каш шүлдүтөр поэтиарынын автору. Тыва черде ооң четпээни-баспаан чери чок деп болур. Ужун ажыг чылдарын дургузунда солунга ажылдап, ырак-даа, чоок-даа черлерини каш-каш катан эргип, чон-беле туталаалып, оларнын ажыл амыдыралын «Шын» солунга чырыдып, ажыл-ишчилерини хайышкынын ажыл-ижини Ду-гайында чуруктарын, репортаждарын үндүрүп келген. Оон журналистикага кызыкмак ажылын үнелеп, анаа Тыва Республиканын культуразында алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскаан.

Чорду. Кара баштыг, хүрен-зимээр тоорук дег арынныг аан. — Бидыг кижини түдек дээр бис бе, уруум? — Ынча дивейи. — Сайзанаанга чараш даштар эккеп берди бе? — Хөлчөк чараш хөл даштарын эккеп берип тур-ду. — Угаан кире берген кыс кижиди сен, шинчилеп көөр-ле болгай, кызым. Кожа аалдарын аны-төлу-биле таныйкып албайн канчаар. Ооң ырызын сагып алдың бе ыначп?

болза, олчаан таныжып-даа алыр-ла ынаан, уруум, мөзү-шнарлыг болза, ажыр-бас, оозун өзүп келген кыс кижини болдуң-даа болдуң көр, кызым — деп, Чолдай уруунга сүмелзэн. — Чанымга келгеш, чам-дыкта кижиден-даа халбак-таныр, чажымны-даа, хөр-рөзмни-даа суйбаар, шы-нап-ла, сараалыг, түдек оң чорду, авай. Ол өзүп келгеш, бо дыттар дег, узун болур чадавас, ам безин менден белдик-тур ол. — Сен бо турар дыттар-га ынак сен бе, уруум? — Ие, арга-арыларга кончуг-ла ынак мен. Ын-чангап албан-биле бо төрөн черимин үнелеп, бойдус хайгаараар эртемге өөр-өни болган мен. Арга-ыяш-ты кеспезин, ону камгала-рын болду-дур мен, авай. — Ынчаара, узун дыт-тарнын аразында өскөн уруум-на болгай сен. Ам моон сонгаар ол узун дыт дег, узап өзөр оол-биле та-ныжыл авай сен бе, кызым? — Кижини кудардыр багай ырылыг-даа оол-ла чорду, та канчаар мен ы-наан, авай. Дидимес-тир мен. Алыс чутга-соолдунг аянын дыназарга, бುದуштуг хире. Дузаарага база хөлчөк, сагыш човангыр-дыр. Шер-иг албанын эрттиргеш, бо чазын келген мен дээр. Менден улуг-даа хире. Ачам-биле база сүе-мележин көр-дөөн, авай — деп, Бойдусмаа болдунун ча-жылын дорту-биле илерет-пейин, авазында элдэрти чү-таалаан.

Спорттун хоочуннары ТРЕНЕР. ОЛ КЫМ ДЕП?

Кижинин амыдыралыга уттуңдурбас уелер болгаш болушкуннар тургулаар. Тыва Арат Республиканын Россия Федерациязынга кат-тышканын бээр 50 чыл оюнуң будузуңда РСФСР-нин алдарлыг тренери Ва-лерий Маадыр-оолович Ою-нович амыдыралыга онзагай болушкун болган. Адаа чылдыг-чымчак сестер чу-галлаар барымлаа тыттып келген Валерий Оюн бо чылдын сентябрь 16-да 45 харлаан. Кижини назынын-да бо база онзагай уе-чада-дыр.

ЧУРЕК КЫЙГЫРАР БЫРЫ

Бедик кадыр сыннарнын кыранда ортулаш. Соңу түчкө угландыр салып каан аат дагазы хевирлиг дегем черде ортузу үзүк болуп, чаптылып чоруткан Сүт-Хөл оожум чалгылары таваар, далаш чок хөлбөңдөп каап чыткан. Хөлдүн кыдында аяңдарнын кургаг черлерин-де малчын аалдар. Песте чаткан ааржы дег, мал-ма-ган. Чадып каан торгуларыз аяңдар чиндирини чыткы-лаар. Узун-узун дыттарыз арга-аргылар. Кызыл дыйтың чанынга төрөн чериниң наас-чаракын магадан Бой-дусмаа хөлдү эргилдир көр-үп, ону чарашканын.

— База-ла оң боду ып-каш, борбак хүрен, түдек кыс чорду. — Түдек-даа болза, ча-жырбайн, аваңга ырлап бе-рем, чей? Бойдусмаа авазында эп-чөксунуң чоруй, ырлап бер-ген: Сүт-Хөл суунуң көрүнчүңге Чүрбежиниң көрүңү, дырааш, Чүлдү-чүрээң ынакшылын. Чууге менээ сөглөп берем. Саарылыг Сүт-ле-Хөл дег, Сай-ла чажык өрүп берейн. Чараш чажык дырап ора, Чааккайын чыттап каар мен. Бойдусмаанын сактар дэштиң

— Ачам-биле база сүе-мележин көр-дөөн, авай — деп, Бойдусмаа болдунун ча-жылын дорту-биле илерет-пейин, авазында элдэрти чү-таалаан. Оон авазы ол дугайын билзе-даа, ханылап кирбээн.

Тандыны Сүт-Бажынга 1949 чылдың күзүндө Ва-лерий Оюн төрттүңгөн. Оон ачазы Маадыр-оол Имбаевич Оюн бүгү назында «Ком-мунизмин херели» совхозка малчыннап келген. Ынчан-гаш-ла боор, бичи Валери кара чажындан-на күш-ажыл-га дадыккан. Валерий Оюн Кочетово сес чыл школазынга өөренип турда-ла, спорт болгаш күш-культурага салымнын оил-дине берген, Чече-даа ыр-боска бичи бод, оок күш-түүн, кашпагааны, шыда-мын башкалары кайгаар турган. Көдээ школага боол тургулаан спортчу маргы-дааларга бо-ла шаңналыг черлерин алгалаар.

ТУРАСКААЛ БОЛГАН ӨГ

Кырган-ачам өг ыякы ча-заар ыяш кезер дээш ку-лунуң доруг безин терге-ленкен. Алыс-чемин, эштер шуглаан тергеге чүдүрүп өгөлзөн. Күскээр чай. Изин чүү дээр. Ымыраа-сөөк чүг-ле шинээр. Эдэрини кижини болгаш калы чоруксарын хөлчөк. Хейде-ле авам биле кырган-авамче-даа көөр мен. Кырган-ачам мени эс-керип каан хевирлиг.

эрте дүжүп чорда чанып келивис. Улуг эр улус аал-га ораар эвес. Шупту сизен кезип, сараатпап чорупкан болду. — Оглум! Дуу шыгы атты эзертээш, аш-чем таалынап кардым. Өртен-Тей ааанда сизен кылп турар улзувус ат болган. Чедирип беринеш кел — деп, авам бо-ла. — Чажам дээр эвес, ыяда чүү боор, чортуң бадыптың. Даайларымың, ачамнын честериминиң амыраарын чүү дээр. Таалыңды дүжүр-гез, ужен-ле эгелдирлер. Хой эьди, саржаг, далган, тараа, өрөмө дээш, чок-ла чүре чок. Аңаа хонуптум. Өртен эртен аажок улзуум ажылдап өгөлзөн. Ачам: — Дүштеки чем кылар сен, оглум — дээш, хамык-ла чүвени айтып — болу бээрге бо тонну айыр бажыңга көдүрүптер сен — деп чагааш чорупту.

ӨӨРҮШКҮНҮ ШАҢНААН

Тыва филармониянын ча-лаанын өзүгар Москванда келген урууларын «Клас-сы-хожжум болуң кээп, оюнуң көркүсүниң бичи чаптар-даа, школа назылыг элдилдер-даа, урууларын эдиртип келген ада-нелер-даа аажок сонууругар көр-генер. Ылаңгы залга олур-ган дидим көркүчүлери сенаже чаалап, дүрген-чу-гаалар, ыры, таңыч кон-курстарын оларын-биле эрттирип, чыгыраң ша-ңнааларын тыттып турганы болгаш өске концерттерге шыкшап, артистер база көр-үкчүлөр, сена болгаш эр-теп кызыгаары шууг эр-кеш, ону ниңи хөгзөшкүн шөлүчө куулдугуна чыл-ган урууларга дыка-ла та-арышкан. Шынап-ла, таңыч конкурсуна тилекчи бол-ган 5 хар үези бичи Сама-ны таңылаарын, ыры конкурсуна Айрананың ырыларын көрүкчүлөр мага-даан.

— Оглум эдиртип алың! Эг апарган кижини меңээ ду-зазын көргүзүптер боор. Илик-хевин айлап бер, уруум — дээш, кырган-ачам авамче көрдү. — Изиг-чарда чаш уруг эдиртип алгаш чорур деп чүдүл бо ашактын. Арта-ла чаш чүвени, «эр апарган» деп да — деп, кырган-авам удурланды.

Эрте доорап, сөөктерлиг эьтерини дүлүп тур мен. Ха-ралаан, шырычмаалыг эьти кезеримге кестимес. Ачам-нын тос сыптыг улуг бижээ-биле үзе шааттар дээш кай-дым-на. Улуг-эргээн кайда дээр сен! Чүлге ажыш-ла дээр! Дыраг дөзүндөн оду-ра шаап ал-тыр мен. Богган. Хан каяа доктар. Чадал каш, саржаг кудуп каан та-сыңны, та хырны чүве, оон божыңды кезип алгаш, оон-биле ораапкаш, бөле ту-дуп алгаш, чүлге одум олап басып тур мен. «Чемени-нер!» дээр меңээ көргүзү азыптым. Улузум-даа кел-геш: «Паштанч база бар» — дийип, мени дээрине үндүр мактап хөлчөктөр. Салаам арааш, аш-чем-лаа чир харык чок мен.

МЕНИ ШЫН БИЛИРИН ДИЛЕДИМ

Бо чылдың август 11-де «Шына» парлаттыңан «Би-лин амыр артык эвес» деп мээр чүдүмүн номчаан чам-дык шире: «Төүт эми тү-түк шире, сидик органынын аары кайы хире болгаш экиририл? — деп, бо а-рыгдан дүрген-не чарыла дээр күзелни илереп, менден айтырып турар апарган. Ынчанга олгарга күздүмүн-биле тайлыбыр бээрин орал-дайжым. Мээр таварышканым сидик органынын аарындан эмчиге чыдып алырмыга эр-темниг медицинанын Кызыл республика эм-негезинин урология сал-быры эм чок болганы-биле: «бажыңыңга барып тавы-нарда чыдыңар!» — дээш, үндүр бижикен. Ийет, анаа бичи-даа хомудаваан мен. Шынап-ла, чок эми ка-йын тып экээрли. Сарыг шажыңны ко-жуунар аразында нити-лениң даргасы лама Бо-рис Содунамын ачызында Ук аарыгдан кан калдык кыл-дыр экиривезимес-даа, бай-далым дык чингээн, Ол дугайын чон билзин, дуза болуру чадавас дээш, «Шы-на» бижээ мен. Лама-баш-кы Содунамын кылган эми үш курс иштиңде экир журуду турган мен. Ынчал-зайок эмнээшкинин сөөлүгү куруанда экир эм чок бол-ганы-биле эмнээшкин үзүк-телген чүве. «Төүттен чагыткан эми

Валерий Маадыр-оолович 1972 чылда Хабаровскинде күш-культура болгаш спорт институтун чедикшиңниң дооскап, Красноярск хоо-лайда Дмитрий Миндашвилинин удуртканы дээш мер-генкидин школазынга ийи чыл ажылдаан, Россияны болгаш Бүгү-эвилдиз мар-галааларына киржип тур-ган. Сурадыг мөге В. М. Ою-нович республика зона, Рос-сия, Бүгү-эвиле чергелиг спортчу чедикшиңиниң са-лаа басып санаар болза, кижиниң он салаазы ка-йын четчир. Байлак дүр-жүлгүлүг тренер төрөн Тувазынга эр келгеш, «Спар-так» нитишкенин уруулар-нын спорт школанынга ажыл-дап өгөлзөн. Мугур чээрби чылдарын иштиңде Ва-лерий Оюн болуңду кайы-гелери Николай Мумоа, Өргөлээр Ондар школаң оолдан шыраак мөге үнүп болурун эскерип кааш, боттарының секциязыне ча-лап алгаш, хостуг хүрештин аргаларынын, тактиказынын, мөгелерин аажы-чаның чакыттары айтып берип турган. Тренер болгаш күш-культура чедикшиңиниң күш-дамыр даалгышыңыңыңе база кичээттерин углан-дырган. Тренерлерин бол-гаш мөгенин ажалымын ка-рак кызыл демнежигезин туңдуренип бере берген. Школачылар аразында бол-гулаан маргылааларга ша-ңналыг черлерин а турган. Школачынын улуг спорт-че базымы 1966 чылда өгөлзөн дызе частырг болбас боор. Ол он класса өөренип тургаш, 48 килограмм деңгизге улуг улус аразында Тыва АССР-нин чемпиону деп ат-ты чаалап алган. Кызылдың № 2 ортумак школазын доозупкаш, боду-нуң амыдыралын спорт-биле холбоштырар соруга-биле Хабаровскинде спорт болгаш күш-культура инсти-тутунун хостуг хүреш тренериниң салбырыне кирип алган. Маңаа тренер Дми-трий Георгиевич Занкис Валерянын спортчу амыдыралыга кол черин ой-наан, Тускай мергежилдиң

Чылапча суу дег, чылыг сугга чылыптармыга, эки-зин чүү дээр! Чорук эвес болза, хүнээр-даа эштин турган болза... — Че, оглум, чоруптаа-лы — дээш, Ончагынын Кара-Бош-Даг бели-биле, Улуг-Шамбалыг үндү чорупту-вус. Шамбалыгларга ийи-үш малчын аал чайлаар тур-ган. Кеңээ дүжүп орда, ийи Шамбалыг аразында баалык кыры, хадын, шеттер үңгөн арга кылдынга келивис. Доруг бени тергезинден адырып олтарааш: — Кургаг будуктардан чып кел, оглум. Шай хайы-дырп ижээл — дээш хүр-үр-биле бичи олакжыгаш каза берди. Шай-лаа хайыңган, Кырган-ачам шай-ың үстүн чажып, бир-ле билдирмес күчүтен-биле чу-гаалашкан чүре дег, эрин шимчеп, ийи холларынын биче салаа талаларын кыр-лайтып туткаш, ынай-бээр

Чечена ДОНГАК.

ЧАРЛАЛАДАР

АВТОМОБИЛЬДЕР, АРТЫК КЕЗЕКТЕР «Сибирь трансверс» акционер нитиел, «К. Т. С.» деп салды бажыны, заводтарың тускай төлөөлекчилери Минусинск хооранда склалтан дараазында автомобильдер-нин болгаш оларнын артык кезектерин салды турар: — Горький автозаводтун автомобильдер: ГАЗ-3307 (шасси, кыры ажык автомашиналар, самосвалдар болгаш оон-даа өске), ГАЗ-3302, ГАЗ-31029 («Волга»), АМО, ЗИЛ, ЗИЛ-433362 автомобильдер; — авторезиналар (Нижнекамские, Красноярские бугу-рер): 6.15x13, 3АЗ, ВА3 автомашиналарга, 240x508, P—ГАЗ ПА3, КАВЗ 6.45x13—ВА3, М-412, 260x508 КАМАЗ ЗИЛ, 165x70 P/13—ВА3 14.00x18 — Урал, 12.00x18—ГАЗ-66, ЗИЛ-157, 3.50x18 болгаш 3.75x19—НЖ, Урал мотоциклдерге; — ГАЗ-53, 3307 автомашиналарга яны-бүрү артык кезектер, ГАЗ-43014 автомашиналарга моторлар болгаш өске-даа артык кезектер, ЗИЛ-4314 автомашиналарга ка-биналар болгаш оон-даа өске артык кезектер, КАМАЗ-тын моторлары, КАМАЗ-740 автомашиналар капитал септел-геден чаа үңгөн моторлары. Телевизин санажып алырның хевирин яны-бүрү ту-да-лаа, шилчиге-биле-даа. Минусинск хоорайга келиринче бүгү херелекчилерин чапал тур. АДРЕСИ: Минусинск хоорай, халы ээм кы-йында Минусинск-Кызыл оруунун чанында, ая 33, «АТАП» акционер нитиел (мурнууда он автобазза-11 деп алап турган), телефоннары 2-02-24, 64-6-85.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редак-торунун оралакчызы), А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (хары-салгай секретары), М. М. Саая (кол редакторунун оралакчызы), Н. С. Эрзеп. РЕДАКЦИОННЫ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43.34; келген кыялар хүдээп алыр чер — 3-34.26; кол редакторунун оралакчылары — 3-33.91; 3-34.17; харысалгай секретары — 3-34.92; оралакчылары — 3-45.93.

КИЛИСТЕР: нитиел амыдыралы — 3-34.19; 3-34.98; улеттур — 3-34.49; 3-36.73; көдээ ажыл-агый — 3-41.16; культура өөренилге болгаш чогаал — 3-39.15; медээлер болгаш спорт — 3-36.82; 3-34.57 очулга — 3-34.39; 3-34.93; чагаа — 3-39.03; корректор-лар — 3-41.23; үндүрүчүлөр — 2-27.41; солун келбейи баргада — 3-57.92; 3-14.94; бухгалтерия 3-37.11.

АГАР САНЫ: «Тыва сойбанк» № 363505